



Şaman kozmogonisinde at



BİLGE SEYİDOĞLU

A

NA yurtları Orta-Asya olan Türklerin eski inançlarına göre kâinâtı yaratan her şeyin hâkimi ilâhî güç Tengere Kayra Han'dır.

Bundan başka diğer kutsal güçler de vardır. Denizler hâkimi Yayık Han, gök-ler hâkimi Bay Ülgen gibi...

Yeryüzündeki insanların bu kutsal güçlerle münâsebetini şamanlar temsil ederler. Şamanlar, özel törenler düzenleyerek trans hâline ulaşır, bu dünyâdan çıkıp öte dünyâya geçerler. Orada kutsal güçlerle temas kurarak insanların dertlerini, sıkıntılarını bu kutsal güçlere ulaştırırlar.

Şamanlar, içinde yaşanılan dünyâdan öteki, kutsal güçlerin bulunduğu dünyâya geçmek için hazırlık yaparlar. Bunlar şamanın sırtına giydiği kaftan, başına taktığı başlık, davul, ayna ve at başlı sopadır. Bunların hepsinin üzerinde de sembolik işaretler vardır. Bu işaretlerden bazıları, öte dünyâlarda şamana yardım edecek olan hayvanların resmidir. Meselâ Altay şamanlarının keçi yâhut ren geyiği derisinden yapılmış olan kaftanlarının üzerinde üç başlı olan yılanlar, ok yay resimleri, demir parçaları bulunur; bunlar şamanın yeraltı dünyâsına seyahatinde kötü ruhları korkutmak içindir. Şamanların aynaları ise dünyânın dışına çıktıkları zaman dünyâyı görmelerini sağlar. Aynaya verilen isim panaptu, "ruhların gölgesi" mânâsına gelir.¹ Bu aynaya bakan şaman, ölümlerin ruhlarını görür. Bâzı Moğol şamanları aynada "şamanların beyaz atı"nı görürler.

Şamanların başlarına taktıkları başlığın üzerinde, kimi ses çıkaran çeşitli materyaller

bulunmaktadır. Ren geyiği boynuzu, kuğu, altın kartal ve kahverengi baykuş tüyleri başlığa takılır. Mistik seyahatine hazırlanırken şamanın yanında bulunan eşyâ arasında at başlı bir sopa da vardır. Buryat şamanları bu sopayı trans hâline geçerken kullanırlar. Sopenin üzerinde dans ederler. Şamanlar trans hâline geçtikten sonra gökyüzünde seyahat ederlerken bâzı tanrılar ve ruhlarla temâsa geçerler. Şaman yeryüzündeki insanların sıkıntıları için onlarla konuşur, yalvarır, duâ eder; fakat bu kutsal güçlerin ancak bir kısmını kontrolü altında tutabilir. Diğerleri için şamanın yardımcılara ihtiyacı vardır. Büyük tanrılara sık sık mürâcaat edilir. Altaylılar da şamanın seyahati sırasında denizler hâkimi Yayık Han'ın, Kayra Han'ın, Bay Ülgen'in ve kızlarının yardımını ister. Şaman'a yardım eden ruhlar hayvan şeklinde ortaya

çıkarlar. Sibirya'da Altaylarda bu ruhlar ayı, kurt, geyik, tavşan, kuş (özellikle kaz, kartal, baykuş, karga) şeklindedir. Diğer yardımcılar ise orman ruhları, yeryüzünde yaşayan ruhlar ve ocak ruhlarıdır. Yardımcı ruhların şekli ve sayısı bölgeden bölgeye değişir. Şaman, kendisine yardım eden ve koruyan bu ruhlardan memnundur. Şamana yeraltına seyahatinde kır at yardım eder. Şaman gökyüzünden inerken de bu kır ata biner.²

Bir Buryat efsânesinde genç bir kadın şaman olan atalarının rûhu ile evlenir. Bu evlilikten sonra kadının sâhip olduğu atlardan birisi sekiz ayaklı bir tay dünyâyı getirir. Dünyâlı kocası bu atın dört ayağını keser. Bunun üzerine kadın çok üzülür, onunla gökyüzüne uçtuğunu ve başka diyarlara gittiğini söyler. Bu olaydan sonra kadın Buryatların koruyucu ruhları arasına girer.



Şaman davulu dövmesi.



Şaman.

Şamanizmle ilgili seanslarda sâdece at değil, beyaz at kılları da sembolik olarak kullanılır. Şamanların üzerine oturduğu kır atın kılları yakılınca at onları dünyânın ötesine taşır. Buryat mitine göre at, ölü şamanları yeni evlerine götürür. Bir Yakut mitinde şaman, davulunu çevirir, elindeki sopayla üç kere vurur. Bunun üzerine davul üç ayaklı bir taya dönüşerek onu gökyüzüne ulaştırır.

At burada sembolik bir yürüyüşü ve rûhun bedenden ayrılışını, “şamanın mitik ölümü”nü anlatmaktadır.

Şamanizmin kutsal dünyâsında davul, şamanın “trans” hâlindeki seya-

hatini sembolize eder. Bu seyahat, davulların eşliğinde dünyânın merkezine

olan seyahattir. Davullar ruhları toplar ve dağıtır. Davul, şamanı seyahatine hazırlar, onun için davula şamanın atı denir. Yakut ve Buryatlar arasında Altay davulu çalınınca şamanın atın üzerinde gökyüzüne seyahat ettiğine inanılır. Soyotlar şaman davuluna “Khamu-at” adını verirler.³

Davulun sesi kötü ruhları kovar. Gürültünün büyü, sihri onları uzaklaştırır. Bu müzikal bir büyüdür. Sibiryâ şamanları arasında şamanın seyahatini hazırlayan ve büyüü sesi çıkaran çalgı ise “kopuz”dur.⁴

At, Türk mitolojisinde sezgiyi de sembolize eder. Televü şamanları hasta çocuklarının ruhlarını şu şekilde geri çağırırlar:

“Ülkene geri dön, babana geri dön... An-nene!”

Ruhları geri çağırarak, iyileştirme aşamasında şamanlar için çok önemlidir. Eğer ruh bedene dönmeyi reddederse şaman ölüm diyârına onu geri getirmeye gider. Buryatlar şamanın rûhu arayıp bulması için duâ ederler. Alarsk kabilesindeki Buryatlar arasında şaman bir halının üzerine hastayla yan yana oturur. Etrâfında bâzı objeler de bulunur. Bunlar arasında ok da vardır. Çadırın dışındaki meydana bir direğin üzerine kırmızı ipek asılır. Bu ipekle hastanın rûhunun yeniden bedenine gireceğine inanılır, bunun için çadırın kapısı açık bırakılır. Direğin yanına bir kır at bağlanır. Buryatların inancına göre rûhu en önce at görür ve kişneme-ye başlar.

Şaman seyahate çıktığı zaman ona bu seyahatinde kutsal hayvanların ruhları eşlik ederler. Dalları yontulan üç ağaç çadırın önüne dikilir. Ortadaki üzerine ölü dere kuşu bağlanır. Doğudakinin üzerine bir at başı konur ve bunlar birbirine at kılları ile bağlanır. Çadırlar ile ağaçlar arasına bir masa konur ve üzerine de içinde içecek bulunan bir testi yerleştirilir. Şaman kuşların uçuşunu taklit ederek harekete geçer, yavaş yavaş gökyüzüne yükselir. Bu yolculukta dokuz engel vardır. Bu engellerin her birinde bulunan ruhlar ona yardım ederler. Şaman bu yolculuktan dönünce vücûdunun bâzı kısımlarının ateşle temizlenmesini ister.⁵

Yakutlar arasında bu merâsim sırasında çam ağaçları seçilir. Bir çam ağacının tepesine şaman tarafından beyaz at başı yerleştirilir. Sonra üç direk dikilerek bunların tepelerine sırasıyla, birinciye iki başlı ökse kuşu, ikinciye karga, üçüncüsüne de guguk kuşu konur. Son direğe de kutsal ayı bağlanır. Bu bağlar cennete giden yolu temsil ederler, kuşlar uçacak, ayı onu tâkip edecektir. Her engelde şaman durup dinlenir. Yolculuğun sonunda şaman kalkar seyahatini dans ederek ve kuşların hareketini taklit ederek anlatır.

Altay Türklerinin inanişına göre dünya ve cennet arasındaki yolda yine atlar vardır.⁶ Gökyüzünün ortasında parlayan kuzey yıldızı bulunur. Samoyedler buna gökyüzünün mihî (çivisi),



*Şamana
yeraltına ve
gökyüzüne
yaptığı
seyahatlerde
bir kır at
yardım eder.
Şamanı
bu seyahatlere
hazırlayan
davula da
şamanın atı
denir.*

Chukcheeler ve Koryaklar çivi yıldız derler, Altay Türkleri kuzey yıldızını kazık olarak kabul ederler ve ona altın kazık adını verirler. Kırgız, Başkırt ve Sibiryâ Tatarları güneş kazığı derler, Buryatlar at sürülerinin bağlandığı bir kazık olarak düşünürler. Bu kazık cennet ve dünya arasındaki yolda bulunmaktadır.

Yalnız insanların değil, gökyüzündeki kutsal yaratıkların da atları vardır.⁷ Şaman kozmogonisinde dünya ağacı veya hayat ağacı denilen ağaç, dünyânın merkezindedir ve yükselen dalları Bay Ülgen'in sarayına değer. Abakan Tatarları arasındaki mite göre yedi dalı olan huş ağacının dalları Deniz dağı'nın tepesine uzanır. Moğol düşüncesine göre dört yönlü piramit şeklinde bir kozmik dağ vardır, obasında da bir ağaç bulunur. Tanrılar atlarını buraya bağlarlar. Sibiryâ Tatarlarına göre kutsal ağaç yeraltında da vardır. Yedi köklü çam ağacı veya dokuz köklü ağaç ölüm tanrısı İrle Han'ın sarayına doğru uzanır. İrle Han ve dokuz oğlu, atlarını bu ağacın gövdesine bağlarlar.⁸

Şamanlar, kurban olarak açık renk bir at seçerler ve huş ağacının dalını

hayvanın arkasında saklarlar. Böylece rûhunun Bay Ülgen'e gideceğini düşünürler. Şaman çadıra girer, ateşe dalları atar, davulunu tûtsüler, ruhları çağırmaya başlar, dâvet eder. Her biri gözüktükçe onlara ihtiyâcı olduğunu söyler. Onlar da geldikçe, "Kam ben buradayım." derler. Her biri geldikçe Şaman davuluna vurur. Sonra at tutularak kurban edilir ve eti merâsimle dağıtılır. En iyi parça da şamana kalır.

İkinci gün merâsimin en önemli kısmı başlar, şaman Bay Ülgen'in makâmına doğru yola çıkmaya hazırlanır. Çadırın içinde bir ağaç yanar, şaman davulun efendisine et ikram eder. Ateşin sâhibine, yurdun sâhibi kutsal güçlere et ikram ettikten sonra Bay Ülgen'e seslenir. Sonra davuluna vurarak diğer kutsal ruhları çağırır. Denizler hâkimi Yayık Han, Kayra Han, Paysun Han ve Bay Ülgen'in âilesi çağrılır. Daha sonra Mardo Han, Altay Han ve Oktu Han çağrılır. Sonra sıra cennet kuşlarına gelir. Bunlardan beş merküt çağrılır. Şaman kuşlar gibi hareket eder, onları taklitten sonra, gökyüzünde dolaşıyormuş gibi olur, gök gürültüsünü taklit eder. Kurban edilmiş olan atın

rûhu pura ile karşılaşır. Pura ile bir, iki ve üçüncü cennetlere girer. Burada pura yorulur, üçüncü cennete kaz ile girer. Beşinci cennette büyük yaratıcı Yayutşi ile karşılaşır. Yayutşi, geleceğe dâir bazı sırları ona açıklar. Onikinci ve daha yüksek cennetlere ulaşır, Bay Ülgen'le konuşur.

Türk mitolojisine göre şamanı kutsal güçlerin yanına götüren ve Tanrıların yanında bulunan at, ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrıların insanlara yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrârengiz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur. İnsanı cennete ulaştıracak yolu da at bilmektedir. 🐾

¹ Mircea Eliade, *Shamanism*, Princeton, 1970, s. 154.

² *age*, s. 88-89.

³ *age*, s. 179.

⁴ *age*, s. 174.

⁵ *age*, s. 179.

⁶ *age*, s. 261.

⁷ *age*, s. 270.

⁸ *age*, s. 191-192.

⁹ Habib İdrisi, "Koroğlu Destanının Azeri Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma", Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1992, s. 140-141.